

*Др Гордана Б. Ковачек Стјанић, редовни професор
Универзитета у Новом Саду
Правни факултет у Новом Саду
G.KovacekStanic@pf.uns.ac.rs*

*Сандра О. Самарџић, асистент
Универзитета у Новом Саду
Правни факултет у Новом Саду
Sandra.Samardzic@pf.uns.ac.rs*

*Милица С. Ковачевић, сарадник у настави
Универзитета у Новом Саду
Правни факултет у Новом Саду
M.Kovacevic@pf.uns.ac.rs*

РАЗВОД БРАКА И ЗАЈЕДНИЧКО РОДИТЕЉСКО СТАРАЊЕ КАО ПОСЛЕДИЦА РАЗВОДА БРАКА У ТЕОРИЈИ И ПРАКСИ¹

Сажетак: *Вршење родитељског права може се јавити у два облика. Наиме, са једне стране могуће је заједничко вршење родитељског права, а са друге је могуће самостално вршење родитељског права. Заједничко вршење родитељског права и у случају када родитељи не живе заједно, у наш правни систем је први пут уведено Породичним законом. Један од услова за заједничко старање у овим ситуацијама је исмени споразум родитеља. У раду је даи приказ судске праксе и то у различитим временским периодима, а то ипанау поверавања деце после развода. Најпре је даи приказ за 1969. и 1979. годину. Затим је даи приказ исцраживања судске праксе о поверавању деце за 1987., 1988. и 1989. годину сроведеног у два првостепенa суда – Вишем суду у Новом Саду и Вишем суду у Суботици. На крају, приказани су и резултати исцраживања о вршењу родитељског права после развода брака у 2007. и 2016. години, сроведеног у Основном*

¹ Рад је настао као резултат рада на научно-истраживачком пројекту „Правна традиција и нови правни изазови“ чији је носилац Правни факултет у Новом Саду.

суду у Новом Саду, када је анализиран и број случајева заједничког вршења родитељског права, имајући у виду да овај облик старања постоји тек од 2005. године доношењем Породичног закона.

Кључне речи: родитељско право, заједничко вршење родитељског права, развод.

1. О РАЗВОДУ БРАКА

Развод брака се појавио као средство којим странке разрешавају свој правни однос. Међутим, током историје на развод се није гледало благонаклоно, због великог утицаја који је црква имала на ову сферу живота. Брак је сматран светињом, а развод санкцијом за непримерено понашање супружника. Наиме, захтевано је да се докаже да један од супружника није успео да испуни очекивања друштва у погледу понашања у браку², те је тако кривица играла велику улогу у бракоразводном поступку. Тако је супружник који је био крив за развод имао мале или никакве шансе да му заједничка деца буду поверена на старање и истовремено је губио право на издржавање. У складу са оваквим схватањем развода били су формулисани узроци који су до развода доводили. Они су били регулисани Српским грађанским законом из 1844. године, као и Брачним правилником Српске православне цркве из 1933. године.³

Након Другог светског рата долази до реформе бракоразводних узрока. И даље су се задржали посебни, скривљени узроци, али су поред њих уведени и нови, нескривљени узроци и то неподношљивост заједничког живота и тешки поремећај брачних односа.⁴ Иако су први били бројнији,⁵ почело је

² Evan Wright, Agree to Disagree: Moving Tennessee toward Pure No-Fault Divorce, 4 *Lincoln Mem'l U. L. Rev.* 86, 2017.

³ Српски грађански законик (у даљем тексту: СГЗ), [ориг. *Законикъ грађанскій за Княжесѣво Србско*, обнародованъ На Благоуѣсти 25. Марта 1844. године, у Београду, у Книгопечатни Княжества Србскогъ, К.В. № 365, Сов. № 56; доступно на: https://books.google.rs/books?id=FglfAAAACAAJ&printsec=frontcover_&hl=sr&source=gbs_ge_summary_r&cad=0-v=onepage&q&f=false, 8.12.2017; Нешто читљивије и ближе савременом српском језику вид. Друго издање министарства правде из 1873. године; доступно на: https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/pages/prilozi/Gradjanski_zakonik.pdf®actid=422166&doctype=reg&removelinks=true, 8.12.2017.

Српска православна црква дозвољавала је развод, у складу са Брачним правилником Српске православне цркве од 29. маја 1933. године.

4 Вид. чл. 56 Основног закона о браку, *Сл. лист ФНРЈ*, бр. 49/1947.

⁵ Вид. чл. 57-63. Основног закона о браку, који су предвиђали следеће узроке: прелубу, нечастан живот и тешке увреде, злостављање, рађење о глави, злонамерно или неоправдано напуштање, несталост дужу од 2 године, неизлечиву умну болест, неспособност за расуђивање, злостављање и осуду на казну затвора.

да се формира схватање о разводу брака као решењу, као излазу из поремећених партнерских односа.

Даљи развој права довео је до потпуног искључивања скривљених бракоразводних узрока, те је тако Закон о браку и породичним односима из 1980. године, предвиђао само два нескривљена бракоразводна узрока и то поремећај брачних односа, који је обухватао и неке друге разлоге који су могли довести до немогућности остваривања сврхе брака, те развод по споразуму.⁶

Од самог почетка на споразумни развод се није гледало са одобравањем. Као модел развода где су супружници ти који самостално одлучују о судбини брачне заједнице, споразумни развод је посматран као главни узрочник изузетно великог повећања броја развода у једном друштву и као главни непријатељ стабилности брака и породице.⁷ У почетку је био предвиђен више као споразумни захтев за развод брака, него што је био споразум о самом разводу. Наведено из разлога што је суд имао обавезу да и поред постојања споразума супружника, утврђује околности које су до развода довеле. Временом је постајао либералнији и ближи споразуму који је и данас познат.⁸

Државе се данас генерално могу поделити у две групе у погледу предвиђених разлога за развод брака. Једну чине правни системи који предвиђају само један основ по ком се брак може развести, те се називају монистичким⁹ и другу, бројнију групу коју чине правни системи са неколико основа за развод брака, те се називају плуралистичким. Неки правни системи су и даље задржали скривљене узроке за развод брака, међутим не постоји савремени правни систем који право развода темељи искључиво на њима.¹⁰

Законска регулатива која се односи на развод морала би да представља одраз еволуције у погледу схватања брака, те да као таква обезбеди ефикасан и правичан престанак брака. Тако је у једном америчком случају истакнуто становиште да „брак није непроменљива институција, већ одраз друштвених вредности које су признате правом“.¹¹ На исти начин треба посматрати и правила која регулишу развод.

⁶ Вид. чл. 83 и 84 Закона о браку и породичним односима, *Сл. гласник СФРЈ*, бр. 22/80, 24/84, 11/88, 22/93, 25/93, 35/94, 46/95, 29/01; у даљем тексту: ЗБПОС.

⁷ Игњатовић Марија, Китановић Тања, Споразумни развод брака у римском и савременом праву, *Зборник радова Правног факултета*, Нови Сад, 2/2013, 316.

⁸ Гордана Ковачек-Станић, *Породично право (партнерско, деце и сипаратељско)*, Правни факултет, Нови Сад, 2014, 160.

⁹ То су Чешка, Велика Британија, Шкотска, Италија, Холандија, Пољска, Немачка, Мађарска и Русија. Наведено према: Katarine Boele-Woelki et al., *Principles of European Family Law Regarding Divorce*, Antwerpen – Oxford, 2004, 24.

¹⁰ K. Boele-Woelki et al., *op. cit.*, p. 13.

¹¹ *Obergefell v. Hodges*, 135 S. Ct. 2584 (2015).

Породични закон Србије¹² је тако у потпуности напустио концепт кривице приликом прописивања бракоразводних узрока. Поменути закон у члановима 40 и 41 регулише два бракоразводна узрока, те би се могао сврстати у групу закона који предвиђају више од једног бракоразводног узрока. Први је развод по споразуму, док је други поремећај брачних односа (који треба да буде озбиљан и трајан) односно немогућност остваривања заједнице живота (која треба да буде објективна). Оба узрока суд проверава утврђивањем објективних мерила. ПЗС не садржи ни заштитну одредбу којом ограничава могућност развода брака током трудноће и одређеног периода након рођења детета само на споразум. Супружници у сваком моменту могу бирати између подношења тужбе за развод брака и предлога за споразумни развод брака.

Према статистичким подацима, број закључених бракова у Србији већ дуго низ година је у знатном паду, те је тако 1986. године број закључених бракова износио око 56.000¹³, док је за 30 година тај број опао за око 30%, па је у 2016. години износио 36.000.¹⁴ Са друге стране, број разведених бракова је остао приближно исти, те их је тако 1986. било 10.000, а 2016. године око 9000. Наравно, посматрајући овај број у односу са бројем закључених бракова, може се приметити да је некада сваки пети брак био разведен, а сада је сваки четврти.

Један од битних узрока смањеног броја закључених бракова, свакако је и изједначавање ванбрачне заједнице са брачном, те се тако, велики број парова данас одлучује да избегне формалности око склапања брака. Према подацима из 2011. године, преко 230.000 становништва Србије налази се у ванбрачним заједницама, што свакако да није занемарљив удео. Са друге стране, иако се број закључених бракова смањио, број развода је остао исти. Чињеница да је развод данас гарантован и Уставом, те да лица која се разводе нису више стигматизована као раније, у многоме је допринео популаризацији развода. Поред тога, неки аутори сматрају да су у данашње време људи постали себичнији, те остају у браку све док је таква заједница у складу

¹² Породични закон, *Службени гласник РС*, бр. 18/2005, 72/2011 – др. закон и 6/2015, у даљем тексту: ПЗС.

¹³ Податак се односи на 1986. годину без територије Косова и Метохије, како би подаци о броју закључених бракова били упоредиви са подацима из 2016. године, будући да РЗС од 1999. године не располаже подацима за АП Косово и Метохија. Укупан број закључених бракова 1986. године, на територији целе СР Србије износио је 64.304. (*Југославија 1918–1988, Статистички годишњак*, Савезни завод за статистику, Београд, 1989, 43.)

¹⁴ *Статистички годишњак Републике Србије*, 2017, Републички завод за статистику, Београд, стр. 26. доступно на <http://pod2.stat.gov.rs/ObjavljenePublikacije/G2017/pdf/G20172022.pdf> и *Жене и мушкарци у Републици Србији*, Републички завод за статистику, Београд, 2017, 21. доступно на http://www.stat.gov.rs/WebSite/userFiles/file/Aktuelnosti/Zene%20i%20muskarci%20u%20Republici%20Srbiji_web_2017.pdf

са њиховим схватањем личне аутономије и личног испуњења,¹⁵ те сматрају да када брак не задовољи њихово схватање о савршеној заједници, треба да оду и покушају да ту, идеалну слику, остваре са неким другим.¹⁶ Хохшилд са друге стране сматра да данас људи имају далеко мање слободног времена, те чињеница да породица данас не проводи довољно времена заједно утиче и на повећан број развода.¹⁷

Иако се данас развод не посматра као *a priori* неприхватљива друштвена појава, знање о питањима као што су ефекти развода, а нарочито последице које развод има на децу су несигурна и у многоструко зависе од варијабли које се разликују од случаја до случаја.¹⁸ Било какве уопштене правне информације нису од велике помоћи, јер је неопходно да појединци сазнају какав ће исход бити у њиховом случају.¹⁹ Са друге стране, иако на први поглед може изгледати необично, одредбе које регулишу развод настоје да брак очувају, што је у складу са једним од начела брачног права – *favor matrimonii*. Имајући све наведено у виду, Породични закон је увео могућност спровођења поступка посредовања, који обухвата поступак за покушај мировања и поступак за покушај споразумног окончања спора.²⁰ Начин на који се до решења долази, разликује се од традиционалног парничног поступка, те се због тога у све већем броју земаља он прописује као саставни део редовног бракоразводног поступка. У неким државама претходи поступку (нпр. у Хрватској), а у неким је обавезан само онда када постоје малолетна деца (нпр. у Норвешкој). У домаћем праву оно се не спроводи онда када странке изричито изјаве да не пристају на посредовање, када је један од супружника неспособан за расуђивање, ако је боравиште непознато или уколико живе у иностранству.²¹

Овај поступак, којим се на првом месту настоји спасити брак, односно омогућити супружницима да преузму одговорност за престанак брака, истовремено представља начин информисања људи о томе како би требало да се понашају и начин да се на супружнике врши притисак како би се понашали

¹⁵ Anthony Giddens, *The Transformation of Intimacy Sexuality, Love, and Eroticism in Modern Societies*, 1992.

¹⁶ F. Furstenberg, G. Spanier, *Recycling the Family: Remarriage After Divorce* (Sage, 1984), 53. преузето из Shelley Day Sclater; Christine Piper, *Re-Moralising the Family – Family Policy, Family Law and Youth Justice*, *Child & Family Law Quarterly* 12/2000, 144.

¹⁷ Arlie Russell Hochschild, *The Emotional Geography of Work and Family Life In: Morris L., Lyon E.S. (eds) Gender Relations in Public and Private Explorations in Sociology* (British Sociological Association conference volume series), Palgrave Macmillan, London, 1996.

¹⁸ John Eekelaar, *Family Law: Keeping Us on Message*, *Child & Family Law Quarterly* 11/1999, 389.

¹⁹ *Ibid.*

²⁰ В. чл. 229 Породичног закона.

²¹ В. чл. 229 и 230 Породичног закона.

на одговоран начин у случају када развод подразумева и доношење одлуке о вршењу родитељског права. Наиме, основни интерес који би морао да прожима правила која се тичу развода свакако да мора бити интерес деце. У ситуацијама када је то могуће, за децу би свакако било најбоље, да одржавају однос са оба родитеља, који би сходно томе, морали бити у стању да остану у пријатељским односима и након развода.

Тако, Робинсон посматра развод као „породичну трансформацију“, у смислу да нормалан породични животни циклус може подразумевати и породицу након развода, те да развод не мора нужно да подразумева крах једне породице, већ може да се посматра и као средство за њено спашавање.²² На сличан начин став о разводу истичу и неки други аутори који сматрају да развод не подразумева деструкцију породице, већ стварање нове врсте породице, тзв. бинуклеарне породице, те да развод није толико бекство из брачног живота, већ тзв. механизам рециклаже.²³

2. ВРШЕЊЕ РОДИТЕЉСКОГ ПРАВА ПОСЛЕ РАЗВОДА БРАКА

Вршење родитељског права (родитељско старење) се јавља у два основна облика. Један је заједничко вршење родитељског права, а други самостално вршење родитељског права. Заједничко вршење родитељског права је облик старања који је карактеристичан за родитеље који воде заједнички живот (ако су формално и фактички у браку, или у ванбрачној заједници). До промене у облику старања може доћи због промене брачног статуса након развода (поништаја) брака или у случају прекида заједнице живота, када један од родитеља може добити самостално вршење родитељског права. Слично је и када се ради о ванбрачним родитељима, али ако није успостављена ванбрачна заједница, најчешће се ванбрачна мајка самостално стара о детету. Савремена тенденција компаративног породичног права, међутим, иде у правцу одвајања установе родитељског старања од статуса родитеља (брачни, ванбрачни, разведени родитељи) и њихових фактичких међусобних односа (непостојање или престанак заједнице живота).²⁴

Породични закон Србије први пут уводи могућност заједничког вршења родитељског права и када родитељи не живе заједно (чл. 75/2 ПЗС). Заједнич-

²² Margaret Robinson, *Family Transformation Through Divorce and Remarriage: A Systemic Approach*, Routledge, 1991.

²³ F. Furstenberg, G. Spanier, *op. cit.*, фн. 16.

²⁴ О упоредном праву више у: Гордана Ковачек Станић, *Заједничко вршење родитељског права*, *Гласник Адвокајске коморе Војводине*, 2006, Но 1-2, стр. 32-45 и Гордана Ковачек Станић, *Законодавне промене у савременом родитељском праву Француске и Србије*, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, 2004, Но 3, стр. 145-166.

ко вршење родитељског права могуће је, дакле, после развода брака, али и у другим ситуацијама када родитељи не воде заједнички живот (прекид заједнице живота који није довео до развода брака, престанак ванбрачне заједнице, поништај брака). Услов за заједничко старање у овим ситуацијама је писмени споразум родитеља, (чл. 76/2 ПЗС). Родитељи имају велику слободу у сачињавању споразума, могу да се договоре о питањима везаним за дете на начин који највише одговара њиховој, сасвим конкретної ситуацији. Једино постављено ограничење је обавеза родитеља да постигну споразум о томе шта ће се сматрати пребивалиштем детета. Ради се о томе да се у циљу правне сигурности, а првенствено омогућавања несметаног правног промета (достављање правних докумената, обавештавање родитеља итд.) одреди пребивалиште, а које прати адреса детета. По мишљењу Комисије која је сачинила Нацрт Породичног закона, ово ограничење не спречава родитеље да се договоре о тзв. фактичком заједничком старању. Фактичко заједничко старање подразумева да дете живи са оба родитеља и оно представља једну од компонената заједничког старања у упоредном праву. Дакле, било би могуће да дете има наизменично боравиште (и код мајке и код оца).²⁵

У упоредном праву постоје примери детаљнијег регулисања садржине споразума о заједничком вршењу родитељског права. Тако је у Хрватској донет посебан правилник о обавезној садржини родитељског плана (споразума) који родитељи морају сачинити након развода брака како би наставили заједнички да врше родитељско право. Обавезни подаци који се морају унети су лични подаци о детету и родитељима, затим пребивалиште детета, време које ће дете провести са сваким родитељем, висину издржавања, начин решавања спорних питања у будућности и начин размене информација у вези са доношењем одлука о битним питањима. Родитељски план се попуњава на унапред утврђеном обрасцу и мора бити потписан од стране оба родитеља. Сви подаци садржани у њему представљају службену тајну.²⁶ Након што се донесе, мора се потврдити од стране суда, који то чини решењем.²⁷ Слично је регулисано и Грађанским закоником Каталоније²⁸ измењеним 2010. године. Члан 233-9 предвиђа увођење родитељског плана (*plan de parentalidad*) који се може окарактерисати као споразум родитеља о већини питања везаних за децу.

²⁵ Гордана Ковачек Станић, Најбољи интерес детета: Законска претпоставка за одређивање наизменичног боравишта детета као облика заједничког вршења родитељског права, у: *Хармонизација српског и мађарског права са правом Европске уније: темељски зборник*. Књ. 3 [главни и одговорни уредник Ранко Кеча], Нови Сад, Правни Факултет, 2015, стр. 137-156.

²⁶ Вид. Правилник о обавезном садржају обрасца плана о заједничкој родитељској skrби, *Narodne novine*, бр. 123/15. Донет је од стране министра социјалне политике и младих.

²⁷ Вид. чл. 107 и чл. 466 Обитељског закона.

²⁸ Грађански законик Каталоније; доступно на <https://www.boe.es/boe/dias/2010/08/21/pdfs/BOE-A-2010-13312.pdf>, датум посете: 15.11.2017. године.

Други облик вршења родитељског права после развода брака је самостално вршење. Један родитељ сам врши родитељско право када он живи са дететом, све док суд не донесе одлуку о вршењу родитељског права. Суд може донети одлуку да један родитељ сам врши родитељско право и то на основу споразума родитеља о самосталном вршењу родитељског права, ако суд процени да је њихов споразум у најбољем интересу детета или без споразума родитеља (чл. 77 ПЗС). Споразум обухвата следећа питања: сам споразум о поверавању заједничког детета једном родитељу, споразум о висини доприноса за издржавање детета од другог родитеља и споразум о начину одржавања личних односа детета са другим родитељем. (чл. 78/1,2 ПЗС). Родитељ који не врши родитељско право има осим права и дужности да издржава дете, право да са дететом одржава личне односе има и право да о питањима која битно утичу на живот детета одлучује заједнички и споразумно са родитељем који врши родитељско право. Питања која битно утичу на живот детета, у смислу Породичног закона, сматрају се нарочито: образовање детета, предузимање већих медицинских захвата над дететом, промена пребивалишта детета и располагање имовином детета велике вредности, (чл. 78/3,4 ПЗС).²⁹

3. СУДСКА ПРАКСА О ВРШЕЊУ РОДИТЕЉСКОГ ПРАВА ПОСЛЕ РАЗВОДА БРАКА

Посматрано у периоду од око пола века, од седамдестих година XX века до данас, статистички подаци о поверавању деце после развода брака показују да су у Републици Србији (у оквиру тадашње СФР Југославије), у 1969. години деца поверена мајкама у 65% случајева поверавања, оцу у око 28%, раздвојена између родитеља у око 6%, а поверена трећем лицу или установи у само око 0,5%. У 1979. години деца су поверена мајкама 69% случајева поверавања, оцу у око 28%, раздвојена између родитеља у око 6%, а поверена трећем лицу или установи у само око 0,5%. У Покрајини Војводини (у оквиру тадашње СФР Југославије) у 1969. години деца поверена мајкама у 74%, оцу у око 19%, раздвојена између родитеља у око 6%, а поверена трећем лицу или установи у само око 0,4%. У 1979. години деца су поверена мајкама 78% случајева поверавања, оцу у око 17%, раздвојена између родитеља у око 4%, а поверена трећем лицу или установи у само око 0,4% – *табела 1*.

²⁹ Више о самосталном вршењу родитељског права видету у: Гордана Ковачек-Станић, Дете у породици са једним родитељем – издржавање и породични дом, *Зборник радова Правног факултета*, Нови Сад, 1-2/2008, 341-358.

дете поверено	Југославија број / %		Србија број / %		Војводина број / %		Косово и Метohија број / %		Босна и Херцеговина број / %		Хрватска број / %		Црна Гора број / %		Словенија број / %		Македонија број / %	
	1969	1979.	1969	1979.	1969	1979.	1969	1979.	1969	1979.	1969	1979.	1969	1979.	1969	1979.	1969	1979.
мајци	7283	9137	2775	3900	1068	1519	41	53	861	1055	2257	2417	74	80	1191	1416	125	269
	72,0	76,2	65,1	69,4	74,1	78,1	36,9	31,1	65,8	72,5	79,3	85,1	55,6	80,1	87,7	89,3	60,9	68,3
оцу	2209	2245	1215	1412	276	338	60	109	374	333	411	286	51	15	92	109	66	90
	21,8	18,8	28,5	25,1	19,1	17,4	54,1	64,1	28,6	22,9	14,4	10,1	38,3	15,1	6,8	6,9	32,1	22,8
мајци и оцу	535	487	250	237	90	79	10	4	72	62	138	118	8	2	53	36	14	32
	5,3	4,1	5,9	4,2	6,2	4,1	9,0	2,4	5,5	4,3	4,8	4,1	6,0	2,0	3,9	2,3	6,8	8,1
трећем лицу/стан	77	49	21	15	6	8	/	/	1	4	37	12	/	2	18	13	/	3
	0,8	0,4	0,5	0,3	0,4	0,4			0,1	0,3	1,3	0,4		2,0	1,3	0,8		0,7
друге комбин	9	78	3	60	2	2	/	4	1	/	2	7	/	/	3	11	/	/
	0,1	0,6	0,1	1,0	0,1	0,1		2,4	0,1		0,1	0,2			0,2	0,7		
укупно	10113	11996	4264	5624	1442	1946	111	170	1309	1454	2845	2840	133	99	1357	1585	205	394

* "Statistički godišnjak SFRJ" 1981; "Demografska statistika" 1971.

Табела 1 – Подаци за СФР Југославију (1969. и 1979.)

дете поверено	Југославија број / %		Србија број / %		Војводина број / %		Косово и Метohија број / %		Босна и Херцеговина број / %		Хрватска број / %		Црна Гора број / %		Словенија број / %		Македонија број / %	
	1987	1988.	1987	1988.	1987	1988.	1987	1988.	1987	1988.	1987	1988.	1987	1988.	1987	1988.	1987	1988.
мајци	10724	10924	5172	5267	1810	1692	45	86	735	765	2962	2972	134	147	1371	1394	350	397
	79,0	78,9	75,0	74,8	81,5	80,5	34,6	37,4	70,6	69,7	85,1	85,4	77,9	74,6	89,0	91,6	72,0	74,3
оцу	2197	2283	1369	1445	320	316	85	138	243	260	350	356	31	37	101	87	103	98
	16,2	16,5	19,9	20,5	14,4	15,0	65,4	60,0	23,3	24,6	10,0	10,1	18,0	18,8	6,6	5,7	21,2	18,3
мајци и оцу	563	539	284	291	81	88	/	5	51	39	138	127	7	13	50	31	33	38
	4,1	3,9	4,1	4,1	5,6	4,2		2,2	4,9	3,6	4,0	3,6	4,0	6,6	3,2	2,0	6,8	7,1
трећем лицу/установи	66	83	27	32	6	7	/	/	7	1	21	43	/	/	11	6	/	1
	0,5	0,5	0,4	0,5	0,3	0,3			0,7	0,1	0,6	1,2			0,7	0,4		0,2
друге комбин.	31	15	13	5	3	/	/	1	4	1	8	6	/	/	6	3	/	/
	0,2	0,1	0,2	0,1	0,1			0,4	0,4	0,1	0,2	0,2			0,4	0,2		
укупно	13581	13844	6892	7040	2222	2103	130	230	1040	1055	3479	3504	172	197	1539	1521	486	534

* "Statistički godišnjak SFRJ" 1990; "Demografska statistika" 1989.

Табела 2 – Подаци за СФР Југославију (1987. и 1988.)

После десет/двадесет година, у 1987. години и 1988. години статистички подаци су слични, показују да су у Републици Србији (у оквиру тадашње СФР Југославије) деца поверена мајкама у 75% случајева поверавања, оцу у око 20%, раздвојена између родитеља у око 4%, а поверена трећем лицу или установи у само око 0,5%. У Покрајини Војводини (у оквиру тадашње СФР Југославије) у 1987. години и 1988. години деца поверена мајкама у око 81% случају поверавања, оцу у око 15%, раздвојена између родитеља у око 4-5%, а поверена трећем лицу или установи у само око 0,3% – *табела 2*.

После тридесет година у Србији, у 2016. години, дете је поверено мајци у 73% случаја, оцу у 14% случајева, док је заједничко вршење родитељског права успостављено у 13%. Дакле, у врло малом броју случајева је одређено заједничко вршење родитељског права.³⁰

³⁰ Саопштење – Закључени и разведени бракови, Републички завод за статистику, 2016. http://www.stat.gov.rs/WebSite/repository/documents/00/02/53/07/SN50_173_srb-2016.pdf

Истраживање судске праксе о поверавању деце спроведено је пре 30 година и то за 1987. годину, 1988. годину и 1989. годину.³¹ Једногодишње истраживање је спроведено после 20 година, за 2007. годину и у најновије, после непуних 30 година, за 2016. годину. Основни циљ спроведених истраживања је упоређење судске праксе о поверавању деце после развода брака, а посебно упоређење односа предмета у којима је мајка одређена као родитељ који примарно врши родитељско право и предмета у којима је одређен отац и то за све периоде, те заједничко вршење родитељског права за 2007. годину и 2016. годину, с обзиром да овај облик старања постоји од 2005. године доношењем Породичног закона.

Истраживање судске праксе о поверавању деце за 1987. годину, 1988. годину и 1989. годину је спроведено у два првостепена суда, тада надлежна и то: Вишем суду у Новом Саду и Вишем суду у Суботици – *табеле 3 и 4*.

У Вишем суду у Новом Саду прегледано је у 1989. години 400 парничних предмета од којих је било 54 предмета развода са малолетном децом; у 1988. години 300 парничних предмета од којих је било 52 предмета развода са малолетном децом; у 1987. години 310 развода, од чега 167 развода са малолетном децом. У Вишем суду у Суботици прегледано је у 1989. години 554 предмета окончаних разводом, од чега посебно 264 предмета развода брака са малолетном децом; у 1988. години 300 парничних предмета, од чега 49 развода са малолетном децом.

У највећем броју случајева деца су након развода брака поверена мајци, и у оквиру суда у Новом Саду и Суботици. Укупан проценат поверавања деце мајкама је био најнижи 77%, а највиши 88% годишње у поједином суду. Када се радило о разводу на основу неподношљивог заједничког живота најнижи је 76%, а највиши 89%, а када се радило о разводу по споразуму најнижи је 73%, а највиши 100%. Укупан проценат поверавања деце оцу је био најнижи 4%, а највиши 16%. Када се радило о разводу на основу неподношљивог заједничког живота најнижи је 2%, а највиши 18%, а када се радило о разводу по споразуму најнижи 8%, а највиши 20%. Деца су раздвојена између родитеља укупно у проценту најнижем 2%, а највишем 9%. Када се радило о разводу на основу неподношљивог заједничког живота најнижи је 2%, а највиши 8%, а када се радило о разводу по споразуму најнижи је 0%, а највиши 16%.

У истраживању о вршењу родитељског права после развода брака, спроведеном у Основном суду у Новом Саду у 2007. години, дошло се до следећих података. Самостално вршење родитељског права је преовлађујући облик

³¹ Гордана Ковачек Станић, *Правни израз родитељства*, Нови Сад, 1994, 62-85. и Гордана Ковачек Станић, *Parenthood: Child Custody Types, Law and Court Practice in Yugoslavia*, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, 1-2/1990, 83-90.

god.	broj predmeta			majci broj / %			ocu broj / %			majci i ocu broj / %			trećem licu ili ustanovi
	A	B	C	A	B	C	A	B	C	A	B	C	
1987.	167	130	37	135	107	28	16	13	3	16	10	6	/
				80,8	82,3	75,7	9,6	10,0	8,1	9,6	7,7	16,2	/
1988.	183	149	34	145	122	25	27	23	4	11	4	5	/
				79,2	81,9	73,5	14,8	15,4	11,8	6,0	2,7	14,7	/
1989.	264	188	76	219	153	66	31	25	6	14	10	4	/
				83,0	81,4	86,8	11,7	13,3	7,9	5,3	5,3	5,3	/
A - ukupan broj predmeta razvoda braka (sa maloletnom decom)													
B - broj predmeta razvoda na osnovu nepodnošljivog zajedničkog života													
C - broj predmeta razvoda po sporazumu													

Табела 3 – Виши суд Нови Сад

god.	broj predmeta			majci broj / %			ocu broj / %			majci i ocu broj / %			trećem licu ili ustanovi
	A	B	C	A	B	C	A	B	C	A	B	C	
1987.	49	47	2	38	36	2	7	7	/	3	3	/	1
				77,5	76,6	100	14,3	14,9	/	6,1	6,4	/	2,0
1988.	52	47	5	46	42	4	2	1	1	4	4	/	/
				88,5	89,4	80,0	3,8	2,1	20,0	7,7	8,5	/	/
1989.	54	44	10	44	35	9	9	8	1	1	1	/	/
				81,5	79,5	90,0	16,6	18,2	10,0	1,8	2,3	/	/
A - ukupan broj predmeta razvoda braka (sa maloletnom decom)													
B - broj predmeta razvoda braka na osnovu nepodnošljivog zajedničkog života													
C - broj predmeta razvoda braka po sporazumu													

Табела 4 – Виши суд Суботица

родитељског старања (око 87%), а заједничко старање је одређено само у око 12% случајева. С обзиром да је заједничко вршење родитељског права након развода брака уведено у правни систем Србије Породичним законом из 2005. године, радило се о години када је примена овог Закона уствари, била тек на почетку. Упоређујући ове податке са подацима у другим земљама, на пример подацима у Швајцарској, може се закључити да је стање слично. На пример у Швајцарској је уведено заједничко старање 2000. године и тада је оно одређено у око 15% случајева.³² Самостално вршење родитељског права је било одређено у преовлађујућем броју мајци као родитељу (око 94%). Очевима је одређено самостално вршење родитељског права само у око 6% предмета. Упоређењем са истраживањем које је спроведено двадесет година раније у тадашњем Вишем суду у Новом Саду као првостепеном, види се да су малолетна деца била поверена мајци у око 81% случајева, оцу у око 10%, а да су малолетна деца из истог брака раздвојена између родитеља у око 10% случајева.³³ На први поглед се чини да подаци указују на постојање великих разлика у броју случајева у којима се мајка старала о деци пре 20 година и сада. Међутим, ако се има у виду број случајева заједничког старања у 2007. години, а у којима углавном деца живе са мајком, може се закључити да је *de facto* стање у пракси слично у 2007. години као што је било 20 година раније.

³² Г. Ковачек Станић (2015), 142., фн. 25.

³³ Г. Ковачек Станић (1994), 62-80., фн. 31.

У истраживању о вршењу родитељског права после развода брака, спроведеном у Основном суду у Новом Саду у 2015. години и 2016. години утврђено је да су током 2015. године вођена укупно 1232 бракоразводна поступка, од чега је 614 развода због поремећаја брачних односа, а 618 развода брака по споразуму – *табела 5*.

Начин решавања	Споразумни развод брака	Развод на основу поремећаја брачних односа	Укупно
Пресуда на основу расправе – усвојено	246	214	460
Пресуда – разводи се брак	307	192	499
Пресуда на основу расправе – делимично усвојено	0	32	32
Решење о повлачењу тужбе – сматра се повученом	45	77	122
Решење о спајању поступка	1	43	44
Решење о обустави поступка	17	24	41
Пресуда на основу расправе – одбијено	0	2	2
Решење којим се прекида поступак	1	12	13
Решење о ненадлежности	0	4	4
Решење о одбачају	1	11	12
Нерешено	0	3	3
УКУПНО	618	614	1232

Табела 5

Поред бракоразводних поступака, током 2015. године покренуто је 177 поступака у којима је накнадно решавано о поверавању деце и 182 поступка о издржавању деце.

Током 2016. године вођено је укупно 1218 поступака о разводу брака, 603 развода због поремећаја брачних односа, док је 615 развода брака по споразуму – *табела 6*.

Током 2016. године о поверавању деце одлучивано је у 113 случајева, док је о издржавању деце одлучивано у 177 случајева.

Наведени подаци односе се на све случајеве развода брака, без обзира да ли међу њима има деце или не и да ли су она малолетна или пунолетна. Предмет нашег интересовања били су само случајеви у којима има малолетне деце. Прегледано је укупно 430 предмета, од чега је за рад релевантно 228 одлука, јер се у тим случајевима радило о разводу лица која у тренутку развода брака имају малолетну децу. Од 339 деце, 287 је било малолетно у тренутку развода, што чини 84% укупног броја рођене деце у прегледаним предметима.

Када се посматрају укупни подаци за 2015. годину и 2016. годину може се извести закључак да се бракови скоро подједнако разводе по споразуму

Начин решавања	Споразумни развод брака	Развод на основу поремећаја брачних односа	Укупно
Пресуда на основу расправе – усвојено	230	191	421
Пресуда – разводи се брак	313	210	523
Пресуда на основу расправе – делимично усвојено	0	22	22
Решење о повлачењу тужбе – сматра се повученом	44	66	110
Решење о спајању поступка	0	51	51
Решење о обустави поступка	19	20	39
Пресуда на основу расправе – одбијено	1	1	2
Решење којим се прекида поступак	2	8	10
Решење о ненадлежности	1	1	2
Пресуда на основу одрицања	0	1	1
Решење о одбачају	2	6	8
Пресуда без расправе	1	0	1
Нерешено	2	26	28
УКУПНО	615	603	1218

Табела 6

и на основу поремећаја брачних односа. Међутим када се посматрају подаци издвојени за истраживање, добија се нешто другачији резултат. Да ли је резултат случајност или на њега на неки начин утиче чињеница да се ради о разводима у којима има малолетне деце, остаје отворено питање. Суд је развео 69% бракова на основу поремећаја брачних односа наспрам свега 31% бракова које је развео по споразуму. Спорни су случајеви у којима је суд тужбу сматрао споразумом, с обзиром да у тим случајевима судија не даје никакво образложење нити наводи члан на основу ког је брак развео, што сматрамо пропустом. Наведене предмете смо сврстали у споразумне разводе брака. У 15% случајева тужба се сматрала повученом.

Што се тиче вршења родитељског права, родитељи ће заједнички вршити родитељско право у само 11% случајева, док ће се родитељско право вршити самостално у чак 82% случајева.

Већ на први поглед уочљива је знатна разлика у броју између заједничког и самосталног вршења родитељског права. Разлози могу бити бројни. Прва логична помисао била би да родитељи не могу да се договоре око вршења родитељског права, те да је због тога овај вид вршења из тог разлога искључен. Међутим, родитељи су подносили предлог за споразумни развод брака и у току самог поступка су постизали договор, али нису увек бирали заједничко вршење родитељског права (однос је пола-пола). Један од разлога може бити тај што у домаћем праву нема велике разлике између заједничког и самосталног вршења родитељског права у погледу садржине самих права.

Када се родитељи не одреде за могућност подељеног боравишта, пребивалиште детета ће бити код једног родитеља. Уколико родитељи постигну договор око флексибилног начина одржавања контакта, разлике практично и нема у вези са свакодневном бригом о детету. Родитељ који не врши родитељско право има право да учествује у доношењу свих важних одлука везаних за дете, али законски заступник детета је онај родитељ који врши родитељско право. Приликом одређивања за заједничко вршење родитељског права, родитељи нису користили могућност одређивања подељеног боравишта, већ је у 6 случајева дететово пребивалиште било код оца, док је у 14 случајева оно било код мајке. Чак је и у ситуацијама када родитељи настављају да живе заједно са децом у истом домаћинству, пребивалиште детета било у изреци пресуде одређено појединачно, код оца или код мајке. У једном предмету предлог родитеља, који је прихваћен од стране суда, био је подељено пребивалиште, али тако да женско дете живи са мајком, а мушка деца са оцем, иако заједнички врше родитељско право.

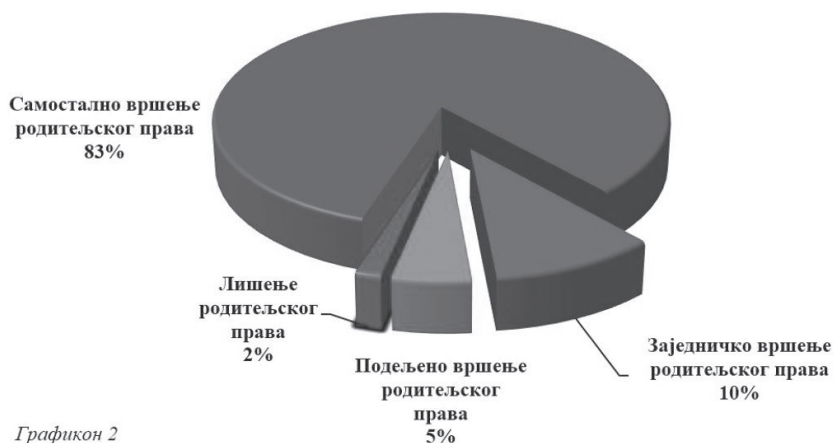

Графикон 1

Суд је у сваком предмету посебно ценио споразум родитеља и исти прихватио као решење које одговара најбољем интересу детета – *графикон 1*.

Постоје примери у којима су деца подељена између родитеља (5%), као и примери лишења родитељског права, када су деца поверена трећим лицима (2%) – *графикон 2*.

Приликом одлучивања о раздвајању деце, суд се превасходно водио жељом детета као критеријумом, у случајевима када је она била изјављена, а у њеном недостатку битну чињеницу за доношење одлуке играо је критеријум *status quo*. Уколико дете није изричито изразило жељу да живи са једним од родитеља, суд је одлуку доносио на основу чињенице да дете већ живи са конкретним родитељем. Трећи критеријум којем је суд прибегавао јесте споразум родитеља. У 8 од 9 случајева где је донета одлука о раздвајању деце, суд је ценио извештај центра за социјални рад и по правилу га прихва-

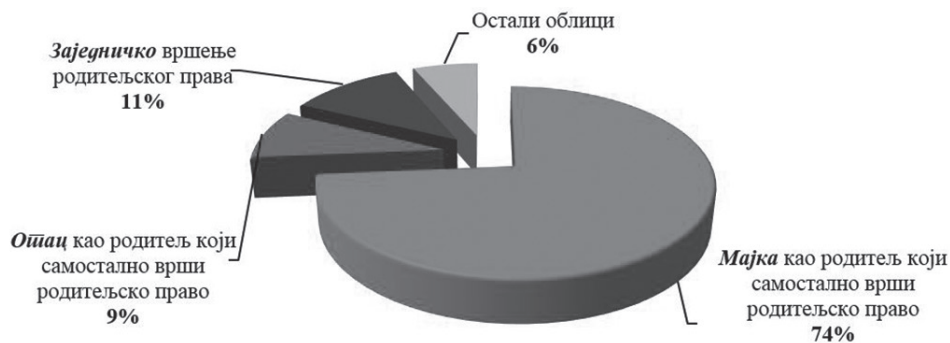

Графикон 2

тао, са тим да ту своју одлуку није посебно образлагао. Од три случаја лишавања родитељског права, у првом су оба родитеља потпуно лишена, док су у друга два случаја родитељи лишени права само делимично. Након лишавања родитељског права деца су смештена у хранитељске породице, а у једном случају дететова баба по оцу преузела је бригу о детету.

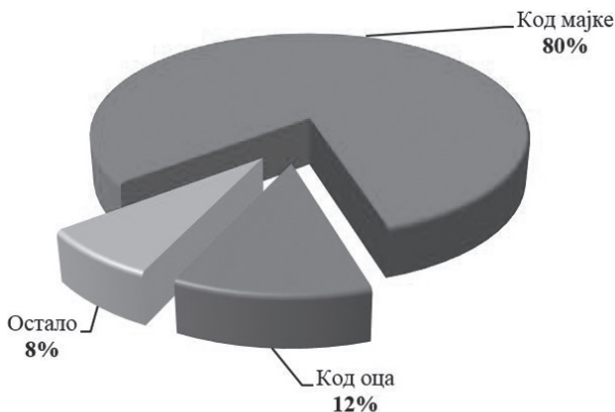
На основу изнетог може се констатовати да се деца по правилу поверавају родитељима, а само изузетно трећим лицима. Најчешћи разлог за поверавање деце трећим лицима јесте лишење родитељског права.

Како је далеко најчешћи вид вршења родитељског права након развода самостално вршење, поставља се питање ко од родитеља има предност приликом одлучивања о поверавању заједничке деце. Анализом предмета долази се до податка да је у чак 74% случајева мајка одређена као родитељ који се самостално стара о деци, док је отац добио самостално старање у 9% случајева – *графикон 3*.

Графикон 3

У складу са овим су и подаци о пребивалишту деце након развода брака, која ће у највећем броју случајева након развода живети са мајком – *графикон 4*.

Графикон 4

Ради упоређења података о поверавању деце у Србији и другим земљама, навешћемо податке за две државе, Шведске и Шпаније. У Шведској је између 2000. године и 2010. године око 50.000 деце на годишњем нивоу прошло кроз развод својих родитеља. Заједничко старање чини 93%, док осталих 7% чини самостално старање, у ком случају су деца поверена мајкама (у 75% случајева). Углавном мајке траже самостално старање, док очеви углавном траже или заједничко старање или више могућности за остваривање контакта са децом. Оно што статистички подаци даље показују јесте да је дошло и до повећања од 60% у споровима родитеља око старања над децом.³⁴ У Шпанији је извршена реформа породичног права 2005. године. Један од разлога за реформу су били подаци који су указивали на то да су у Шпанији, по правилу, мајке самостално вршиле родитељско право након развода брака, те да су очеви ретко тражили да самостално воде бригу о деци, с обзиром да су постојале мале шансе да у томе уопште успеју. Када би се деца поверавала очевима, обично су се утврђивале негативне чињенице на страни мајке, да она није у стању или је незаинтересована да о деци брине. Изнето је потврдила и анализа 782 случаја развода брака спроведена између 1993. године и 1999. године, чији резултати показују да су очеви чешће мо-

³⁴ Демографски извештај из 2013. године; деца, родитељи и раздвајање: тренд 21. века. Наведено према: Ann-Sofie Bergman, Annika Rejmer, „Parents in child custody disputes: Why are they disputing?“, *Journal of Child Custody*, доступно на: <http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/15379418.2017.1365320>, датум посете: 30.11.2017. године.

рали да наводе разлоге због којих захтевају самостално вршење родитељског права у односу на мајку (однос је 60% према 40%).³⁵

4. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Упоређењем података о старању о деци после развода брака у ранијим периодима и данас, може се закључити да су се пре пола века мајке старале о деци у Србији у мањем броју случајева у односу на касније периоде (у око 65%), па су се консеквентно, очеви старали о деци у већем броју случајева него касније (28%). Подаци од пре 30 година показују да су у Републици Србији (у оквиру тадашње СФР Југославије) деца поверена мајкама у 75% случајева поверавања, оцу у око 20%. У Републици Србији у 2016. години 73% деце је поверено мајци, 14% деце је поверено оцу, док је заједничко вршење родитељског права успостављено у 13%. Приликом опредељивања за заједничко вршење родитељског права, родитељи нису користили могућност одређивања наизменичног боравишта.

Слично је и у Војводини. Пре пола века мајке су се старале о деци у 74%, а очеви у 19%, а пре 30 година (у 1987. години и 1988. години) деца су поверена мајкама у око 81% случају поверавања, оцу у око 15%.

Резултати истраживања судске праксе у првостепеном суду у Новом Саду пре 30 година показују да је између 80% и 83% деце поверено мајкама у три посматране године, а оцу између 10% и 15%. Резултати истраживања судске праксе у првостепеном суду у Новом Саду данас показују да је у 74% случајева мајка одређена као родитељ који се самостално стара о деци, док је отац добио самостално старање у 9% случајева, док је заједничко вршење родитељског права одређено у 11% случајева. Ако се има у виду да и када је родитељско старање заједничко деца углавном живе са мајком (14 случајева), а са оцем у 6 случајева, проценат деце која живе са мајкама се повећава на 82,5%, па се може закључити да је *de facto* стање у пракси слично посматрајући стање од пре 30 година и данас.

Што се тиче односа заједничког и самосталног старања пре 10 година и данас, примећује се да је однос сличан. Пре 10 година самостално вршење родитељског права је било одређено у око 87%, а заједничко вршење родитељског права је одређено у око 12% случајева, а у 2016. години самостално вршење родитељског права је било одређено у око 82%, а заједничко вршење родитељског права је одређено у око 11% случајева. Иначе, када се ради о разводима у којима има малолетне деце, брак је у 2016. години у много већем

³⁵ Ramon Arce, Francisca Farina, Dolores Seijdo, „Razonamientos judiciales en procesos de separación: análisis cognitivo y de contenido de las motivaciones“, *Psicothema*, 17(1), 2005, p. 57-63; наведено према: *Ibid.*

проценту разведен на основу поремећаја брачних односа (69%), него по споразуму (31%). Овај податак показује да супружници нису могли да постигну споразум ни о самом разводу, па су се вероватно теже споразумевали о вршењу родитељског права. Како је за заједничко вршење родитељског права у домаћем праву неопходан услов споразум родитеља, то је, може се претпоставити, основна препрека да овај облик старања добије већи значај у пракси. И на крају, закључује се да је иако од доношења Породичног закона и увођења заједничког вршења родитељског права до истраживања прошло 11 година, стање је слично као у првој години примене Породичног закона. Очигледно је да је у средини у којој је спроведено истраживање (град Нови Сад), а слично стање је и на нивоу целе Србије, заједничко вршење родитељског права још увек изузетан облик старања, који родитељи тешко прихватају као солуцију после развода брака.

Gordana B. Kovaček Stanić, Ph.D., Full Professor
University of Novi Sad
Faculty of Law Novi Sad
gkstanic@pf.uns.ac.rs

Sandra O. Samardžić, Assistant
University of Novi Sad
Faculty of Law Novi Sad
sandra.samardzic@pf.uns.ac.rs

Milica S. Kovačević, Teaching Assistant
University of Novi Sad
Faculty of Law Novi Sad
M.Kovacevic@pf.uns.ac.rs

The Divorce and Joint Parental Responsibilities as a Result of Divorce in Theory and Practice

Abstract: *Exercising parental responsibilities can take two forms. On the one hand, parents having parental responsibilities can exercise them jointly. Another possibility is a sole custody arrangement when one parent exercises parental responsibilities alone. Joint exercise of parental responsibilities even in the cases when parents live separately was first introduced into our legal system by the Family Act of 2005. One of the conditions for jointly exercising parental responsibilities in these situations is the written agreement between the parents. This paper gives a review of the case law concerning parental responsibilities after divorce for different periods of time: the reviews of 1969 and of 1979 are given first, followed by the 1987, 1988 and 1989 case law reviews of two courts of first instance – the High Court in Novi Sad and the High Court in Subotica. Finally, the research results on the exercise of parental responsibilities after divorce in 2007 and 2016, conducted at the Basic Court in Novi Sad, are also presented, when a certain number of cases of joint exercise of parental rights are also analyzed, bearing in mind that this form of parental responsibility has existed since 2005, when the Family Act was adopted.*

Keywords: *parental responsibilities, joint exercise of parental responsibilities, divorce.*

Датум пријема рада: 08.01.2018.